

Breder dan de dijken

Advies dijken en ruimtelijke kwaliteit in Zuid-Holland

provinciaal adviseur

ruimtelijke kwaliteit

in zuid-holland

Advies dijken en ruimtelijke kwaliteit in Zuid-Holland

HV-PAZH-08

4 maart 2018

foto voorblad: Jeroen Bosch

De provincie Zuid-Holland ligt voor het grootste deel onder de zeespiegel. Alleen in de kuststrook verheft zich het landschap met de duinen en strandwallen. De rest van Zuid-Holland is vlak, nat en polderland. Dijken beschermen de polders tegen het water en vormen tegelijk de basis voor een ingenieus waterstelsel. De provincie heeft rond de vijfenveertighonderd kilometer aan dijken, dus Zuid-Holland is met recht een 'dijkenland' te noemen.

Niet alleen ter bescherming tegen het water maar ook ruimtelijk vormen de dijken een belangrijk element in het beeld van de provincie. Als opvallende en verhoogde rand in de polder, als scherpe grens langs de vaarten, als lint om aan te wonen en als park in de stad.

Voor de komende decennia ligt er, met name door de klimaatverandering, een forse opgave om te sleutelen aan onze dijken. Voor de primaire keringen tekent zich na de invoering van een nieuwe beschermingsnorm een fors programma af. Ook het lopende programma voor de aanpak van de regionale keringen is met ruim vijfhonderdtwintig kilometer omvangrijk.

De grote betekenis van de dijken voor het ruimtelijke beeld van Zuid-Holland en de omvangrijke komende verbouwing zijn reden voor gedeputeerden Adri Bom-Lemstra en Rik Janssen om dit onderwerp te agenderen. Immers, idealiter leidt de komende opgave opnieuw tot een krachtig samenspel van water en ruimte. Maar dat gaat niet vanzelf.

Aanleiding

In het afgelopen jaar heb ik in samenwerking met de provinciale afdelingen Groen en Water en Ruimte, Wonen en Bodem een Ruimtelijk Perspectief Dijken laten opstellen. Er zijn drie aanleidingen voor dit onderzoek.

Belangrijke ruimtelijke drager

Ruimtelijk zijn dijken in het zuid hollands landschap een belangrijke drager. Dijken geven reliëf aan het vlakke land en bieden zicht op land en water. Daarbij zijn er verschillen tussen de uiteenlopende dijken: door het omringende landschap, door hun positie, door de geschiedenis en door hun gebruik. Die verschillen typeren regio's en dragen bij aan de identiteit. Ik vind, samen met de provincie, het belangrijk om deze karakteristieken bij de versterkingen te handhaven, te versterken of te ontwikkelen.

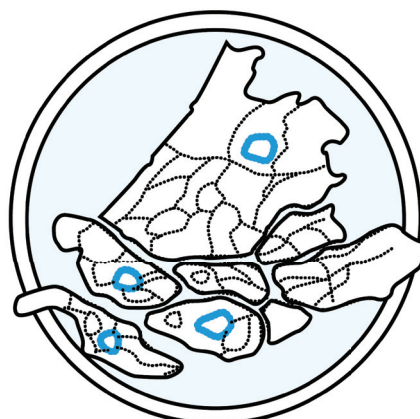
Weliswaar ligt er met de bestaande reeks van Gebiedsprofielen Ruimtelijke Kwaliteit voor de landschappelijke regio's een basis. Deze basis is echter niet compleet omdat stedelijke gebieden ontbreken en deze is niet eenduidig omdat de profielen elk hun eigen typologie hanteren, de een scherper en uitgebreider dan de ander. Een beter dekkende en meer eenduidige typologie is gewenst.

Fors programma

Tegelijk staat vanuit het belang van 'droge voeten houden', voor de komende jaren een fors programma van nieuwe dijk- en kadeversterkingen in de steigers, zeker ook binnen Zuid-Holland. Zuid-Holland heeft veel primaire waterkeringen en ook een grote lengte aan secundaire (regionale) keringen. Voor de primaire keringen loopt tot 2023 een beoordelingsronde op basis van de nieuwe normen. Naar verwachting zal de versterkingsopgave binnen Zuid-Holland tot 2050 omvangrijk zijn. Voor de secundaire kering loopt momenteel een fors programma.

1. De waterveiligheid van de dijk is uitgangspunt

2. De dijken vormen een landschappelijk raamwerk van betekenis

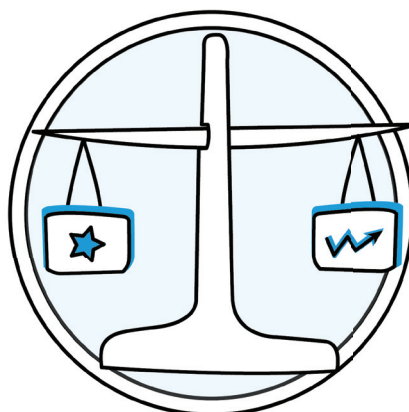
3. Het raamwerk bestaat uit diverse dijktypen met eigen kwaliteiten

4. De dijk is meervoudig en van ons allemaal

5. Ook het detail doe er toe

6. Vernieuwing met kwaliteit krijgt een kans

Meer dan waterkering

Meer dan voorheen staat bij de dijkversterking het verbinden van waterveiligheid en ruimte centraal. Inmiddels is er een breed besef dat de dijk meer is dan een waterkering. De dijk is vaak ook onderdeel van een route, een plek voor recreatie, onderdeel van dorp of stad, deel van het natuurnetwerk, drager van monumentale gebouwen en onderdeel van een historische structuur. Daarmee raakt de dijkversterking nauw aan andere opgaven en in mijn ogen moet de versterking dan ook deel zijn van een bredere gebiedsopgave. In dat licht is het belangrijk om de raakvlakken vroegtijdig en scherper in beeld te brengen dan dit nu gebeurt.

Van ambitie naar praktijk

De provincie herkent het identiteitsbepalende karakter en de mogelijke meerwaarde van dijken. In het ruimtelijk beleid van de provincie is die koers als volgt verwoord:

"De provincie wil de structurerende, identiteitsbepalende en ruimtelijk verbindende kracht van de dijken behouden. Het is van belang dat deze kwaliteiten integraal worden betrokken en meegewogen bij de opstelling van dijkversterkingsplannen." (Visie Ruimte en Mobiliteit, 2014).

En ook

"Dijkversterkingsplannen zijn aanleiding voor integrale gebiedsopgaven, door er andere opgaven en ambities van ruimtelijke kwaliteit aan te verbinden. Dijken kunnen zo een meerwaarde krijgen als waterkerende zones met multifunctioneel gebruik. Dijkversterking kan worden gecombineerd met nieuwe ontwikkelingen in de overgangszones van land en water, zowel binnendijs als buitendijs en de relatie daartussen." (Visie Ruimte en Mobiliteit, 2014).

De inzet van het Ruimtelijk Perspectief Dijken is dan ook het geven van een uitwerking aan deze ambities. Gezien de omvangrijke programma's die lopen en er aan komen is die uitwerking in mijn ogen urgent.

Doorgaande verbouwing

Bij veel dijken ligt het tracé er nog maar is het dijkprofiel, het beeld en de inbedding gewijzigd. Vanuit onze behoefte aan een goede bescherming tegen het water zijn wij gewend en genooddaakt om regelmatig aan de dijken te sleutelen. Soms worden ze opgehoogd, regelmatig ook verstevigd en een enkele keer afgegraven.

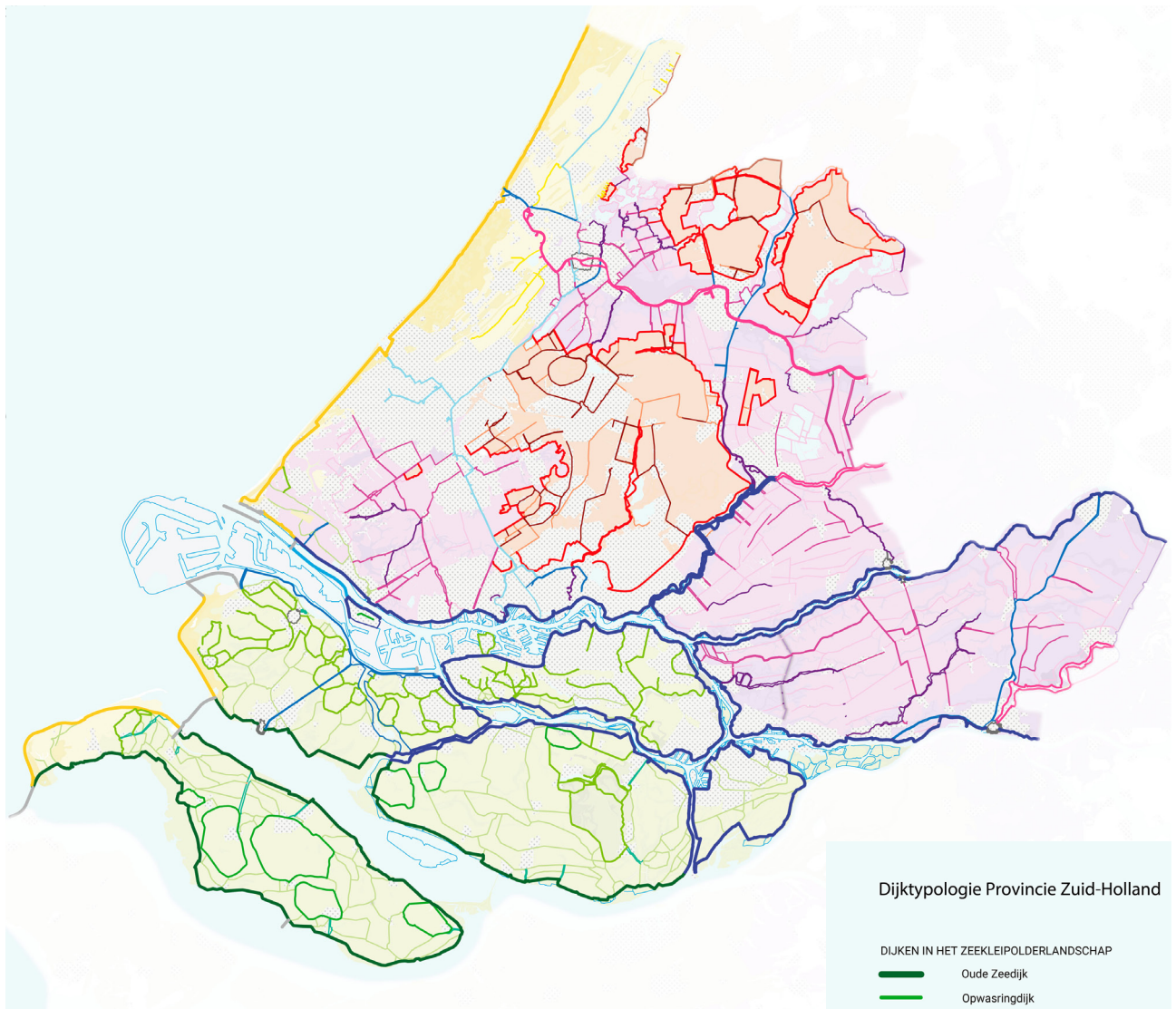
De dijken hebben niet alleen een waterkerende functie. Er wordt onder meer ook aan gewoond en ze zijn een bekende plek voor recreanten. Het besef van de bredere rol van de dijken is de afgelopen jaren gegroeid. Zo is in de jaren '70 en '80 verschillende malen stevig verzet geweest tegen de dijkversterkingen hetgeen heeft geleid tot een zoektocht naar een goede balans bij de versterkingsprogramma's tussen de verschillende aspecten als waterkering, landschap, natuur en cultuur. Aanbevelingen voor een goede aanpak zijn in deze jaren gedaan door de commissies Becht en Boertien terwijl bij het recente programma Ruimte voor de Rivier ruimtelijke kwaliteit is meegegeven als tweede doelstelling.

De provincie heeft bij de verbouwing van de primaire waterkeringen de wettelijke rol van 'bevoegd gezag', dat wil zeggen dat Gedeputeerde Staten het definitieve dijkversterkingsplan goedkeuren. Bij de regionale keringen stelt de provincie de normen vast, maakt ze afspraken over het tempo en ziet ze toe op de voortgang en de aanpak.

Bezien vanuit ruimtelijke kwaliteit is, zoals eerder aangegeven, de balans gevoelig: de verbetering van de dijken moet gedaan worden met een afweging van heel verschillende belangen. Juist in dat spanningsveld is het fijn om vooraf een richtlijn te hebben waar de koers op uitgezet moet worden. Vanuit die gedachte zijn in het Ruimtelijk Perspectief Dijken de hiernaast weergegeven zes leidende principes opgenomen.

Dijken als identiteit en verhaal

Dijken vertellen een verhaal. De dijken vertellen onder meer het verhaal van het ontstaan van de provincie. Hoe stukken grond op het water werden gewonnen. Hoe de Hollanders een ingenieus waterstelsel wisten op

Dijktypologie Provincie Zuid-Holland

DIJKEN IN HET ZEEKLEIPOLDERLANDSCHAP

- Oude Zeedijk
- Opwasringdijk
- Oudelandsdijk
- Haven kanaaldijk
- (Aanwas)polderdijk

DIJKEN IN HET VEENWEIDELANDSCHAP

- Dijk aan veenstroom
- Dijk aan wetering
- Dwarsdijk
- Dijk aan binnenrivier
- Veenpolderdijk

DIJKEN IN HET DROOGMAKERIJLANDSCHAP

- Dijk aan (ring) vaart
- Dijk aan bovenland/plas
- Polderdijk

DIJKEN IN HET KUSTLANDSCHAP

- Zeewering
- Weteringkade

DIJKEN IN MEERDERE LANDSCHAPSTYPEN

- Rivierdijk
- Buitendijkse dijken en kades
- Kanaaldijk
- Vlietkade
- Vestingdijken
- Dam

Dijkenkaart Zuid-Holland, uit 'Ruimtelijk Perspectief Dijken'

te zetten waarmee ze het land konden droogleggen en bruikbaar maken. Dat verhaal is een belangrijke stuk van onze culturele geschiedenis, de identiteit en daarmee ook van de ruimtelijke kwaliteit van de provincie.

Om dit verhaal van het ontstaan van Holland en de bescherming tegen het water te kunnen blijven herkennen en vertellen is het van belang om te beseffen hoe het stelsel van dijken in elkaar zit en wat de samenhang is. Er zijn overeenkomsten tussen de dijken maar ook veel verschillen. Zo zijn er onder andere de kleine dwarskades van het prille begin, boezemkades die benodigd zijn voor de afwatering en de rivierdijken die als primaire kering ons beschermen tegen hoge waterstanden. Allemaal verschillende types die er afhankelijk van hun rol en ligging ook vergelijkbaar of verschillend uit zien.

Enkele jaren terug verscheen de Dijkenatlas van Nederland als een ultieme poging om dit verhaal in beeld te brengen. Het Ruimtelijk Perspectief Dijken doet dit voor Zuid-Holland nog wat scherper en schetst tevens de ambitie en een perspectief.

Vertrekpunt voor de indeling van de dijken in het Ruimtelijk Perspectief zijn, aansluitend bij de kwaliteitskaart van het Omgevingsbeleid, de landschappen van Zuid-Holland. Het Ruimtelijk Perspectief Dijken geeft per landschap de verschillende typen en per type een paspoort met de belangrijkste karakteristieken en ambities. Bij het veenlandschap is onderscheid gemaakt tussen het veenweidegebied en de droogmakerijen. Ook zijn er dijken die in meerdere landschappen voorkomen.

De op deze wijze ontstane dijkenkaart is een waardevolle handreiking 'wat bij elkaar hoort en wat in samenhang beschouwd moet worden'. Immers, waar de aanpak van de verbouwing nu een in belangrijke mate projectmatige en financieel gedreven indeling kent bestaat het gevaar dat de samenhang verloren gaat. Tegelijkertijd helpen de karakteristieken en ambities bij de prioriteitstelling van de uiteenlopende belangen.

Beschouw de opgave voor de voortgaande verbouwing van de dijken daarbij wel ontwikkelingsgericht. Het verhaal van de dijk als culturele identiteit is geen pleidooi voor het conserveren ervan. Dijken zijn in hun aard 'dynamisch' van karakter: traceringen zijn aangepast, profielen gewijzigd. Wat dat betreft is er 'een fundamenteel verschil tussen dijken en andere historische elementen' zoals in het essay van het Ruimtelijk Perspectief Dijken wordt aangegeven. Het is wel een pleidooi voor een herinterpretatie of het gebruik maken en refereren aan karakteristieken, eigenschappen of elementen van de dijk.

De meervoudige dijk

Beschouw bij die voortgaande verbouwing en herinterpretatie de opgave voor de dijken bovendien in een breed perspectief. Als de dijk immers meer is dan alleen een waterkering is het ook de vraag welke rol de dijken kunnen vervullen in verbetering en versterking van bijvoorbeeld een recreatief of ecologisch netwerk dan wel als locatie om te wonen. Juist die vraag wordt nog te weinig gesteld.

Onze dijken zijn zoals eerder aangegeven van oorsprong multifunctioneel en dat zijn ze ook nu nog. Zeker ook in de beleving van mensen. Voor velen is de dijk eerst de plek om in het weekend te fietsen en bij het fort even op het terras neer te strijken. Bij de verschillende opgaven in de komende jaren aan onze dijken mag dat belang niet uit het oog verloren worden, juist daar ging mede de strijd in de jaren '70 en '80 over en mede dat is het succes van het programma Ruimte voor de Rivier.

Het is goed om hier nog eens even stil te staan bij de aanbevelingen van de commissie Elverding rond de grote infrastructurele projecten. Die aanbeveling was om met name in het begin de projecten breder op te zetten teneinde aan het eind geen strijd te krijgen over de gevolgen en effecten. Op deze wijze zouden de projecten 'Sneller en beter' verlopen zoals de titel van de rapportage luidde. Deze aanpak is voor het MIRT programma ook uitgewerkt.

In lijn met die aanbeveling wil ik hier sterk pleiten voor een proactieve rol van de provincie in het de programma's rond onze rivierdijken en regionale waterkeringen, en een bredere betrokkenheid dan alleen vanuit 'waterveiligheid'. Juist ook vooraan in het proces.

Het samengaan van verschillende functies is in hoge mate immers afhankelijk van een goede agendering. Een goede agendering moet tijdig gebeuren anders leidt het alleen maar tot frustratie. Terwijl als dat wel gebeurt, het tot successen kan leiden zoals momenteel de woningbouw op het voormalige terrein van

BEBOUWING

- Herstructurering & transformatie buitendijkse bedrijventerreinen i.r.t verkeersproblematiek op de dijk (primaire kering)
- Groene dijken in verstedelijkt gebied op IJsselmonde en Voorne Putten (primaire kering)

INFRASTRUCTUUR

- Gouwe: relatie ontwikkeling (prov) vaarweg en (prov) weg + regionale kering
- Schie: relatie recreatieve ontsluiting verstedelijking, herstructuren, transformeren bedrijven terreinen en regionale kering

RECREATIE

- Rotte: recreatieve stad-landverbing
- Zuidelijke Lekdijk als recreatieve route i.r.t overige verkeers problematiek /IJssel en IJsseldijken als recreatieve route/zone

NATUUR

- Getijdeparken natuurontwikkeling in stedelijke getijdegebied
- NP Delta: natuurontwikkeling in landelijk gebied/Delta

CULTUURHISTORIE

- Waterdriehoek Kinderdijk, Dordrecht Biesbosch
- Liniedijken

ENERGIE

- Grootchalige overgangen land-water

Mercon Kloos toont. De combinatie van programma's geeft hier meer opties en een kwalitatief beter resultaat. Goede agendering en integrale aanpak eisen dat de expertise en de bevoegdheden met betrekking tot ruimtelijke ordening, breder dan het Waterschap toebedeeld, aanwezig zijn. Dat vraagt in mijn ogen een actieve rol van de provincie in de programma's en projecten rond de dijken.

In het Ruimtelijk Perspectief Dijken is ook een korte verkenning opgenomen naar de locaties waar de raakvlakken van verschillende opgaven met de dijken prominent aanwezig zijn. Er is een regionale kaart gemaakt met aandachtsgebieden voor een bredere gebiedsontwikkeling. U vindt daarop onder meer de zuid- en westzijde van de Alblasserwaard waar de dijkversterking direct het stedelijk gebied raakt, de Rotte waar de dijk de slagader is van een omvangrijk recreatiegebied en het Haringvliet waar de dijken de ruggengraat vormen van het Nationaal Park Hollandse Delta. In mijn beeld is het goed om deze kansen vroegtijdig en actief te verkennen.

Advies

- **Maak de zes leidende principes uit het perspectief tot richtpunt in het Omgevingsbeleid**, de principes geven een evenwichtige richtlijn voor de omgang met onze dijken bij de noodzakelijke en voortgaande verbouwing;
- **Zet de dijken op de Kwaliteitskaart**, de kaart vormt een handreiking 'wat bij elkaar hoort en wat in samenhang beschouwd moet worden';
- **Stel het Ruimtelijk Perspectief Dijken vast als thematisch gebiedsprofiel**, het geeft een belangrijke typering en vult aan voor het stedelijk gebied;
- **Beschouw de opgave voor de dijken ontwikkelingsgericht**, zoek naar vernieuwing maar interpreteer en refereer tegelijk aan bestaande karakteristieken en elementen van de dijk;
- **Neem als provincie een actieve rol in het planproces van de dijkverbeteringen**, zie de dijkverbetering als een integrale opgave, benader de opgave gebiedsgericht waardoor er een bredere RO opgave aan bod is;
- **Verken met betrokken partners de aangegeven aandachtsgebieden**, deze gebieden zijn in het Ruimtelijk Perspectief Dijken opgenomen omdat hier belangrijke combinaties van ruimtelijke opgaven spelen.